

УДК 159.925

С. В. ХАРЧЕНКО,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ

РОЛЬ УМОВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В РОЗВИНЕННІ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСОБИСТОСТІ

З метою узагальнення уявлень про соціальні чинники, які впливають на формування соціального інтелекту як основи соціального пізнання особистості, розглянуто особливості сімейних стосунків, які сприяють розвитку соціального інтелекту; описано методи, які використовуються в освітніх закладах щодо розвитку соціального інтелекту в різні періоди онтогенезу, в тому числі й на етапі професійної підготовки. Визначено чинники, які перешкоджають формуванню або заважають оптимальному функціонуванню соціального інтелекту особистості.

Ключові слова: соціальний інтелект, спілкування, соціалізація, методи розвитку.

Kharchenko, S.V. (2016), "The role of socialization in terms of the development of personality's social intelligence" ["Rol umov sotsializatsii v rozvynenni sotsialnoho intelektu osobystosti"], *Pravo i Bezpeka*, No. 2, pp. 146–151.

Постановка проблеми. Процес формування інтелектуальних здібностей починається в дитинстві та здійснюється у процесі соціалізації, засвоєння суб'єктом інформації, що транслюється її інститутами. Значну роль відіграє процес навчання, який використовує механізми соціального наслідування та соціальної пам'яті. На думку М. О. Батуріна та Л. Г. Матвєєвої, відображення й пізнання соціальних явищ, інтеракції та взаємодії груп відбуваються не тільки на когнітивному рівні, а й з використанням суспільного досвіду, прототипів і стереотипів, вироблених попередніми поколіннями. Соціальний інтелект застосовується під час вирішення соціальних завдань когнітивними способами, роблячи когнітивну операцію «об'єктами», що мають соціальну природу [1].

Соціальний інтелект суб'єкта розвивається в межах певного соціокультурного простору, в якому існують норми поведінки та соціальної взаємодії. У структурі індивідуального соціального інтелекту є певний репертуар стереотипних способів, прийомів та засобів, які дозволяють установлювати контакт з іншими людьми та здійснювати оптимальну взаємодію і мають засвоюватися у процесі соціалізації.

Стан дослідження. Теоретичні передумови становлення уявлень про соціальний інтелект закладено в культурно-історичній теорії психічного розвитку людини С. Л. Виготського, який розглядав інтелект як результат опосередкованого спілкуванням освоєння дитиною цінностей культури. У сучасній психології серед соціальних чинників психічного розвитку, які впливають на формування соціального ін-

телекту, вчені звертали увагу на особливості сімейних стосунків, відносини з працівниками виховних та освітніх закладів, засоби активного навчання, деякі особливості соціального оточення тощо.

Процес формування здібностей соціального інтелекту особистості починається в найбільш ранньому дитинстві. Різноманітні соціальні витоки розвитку соціального інтелекту в окремі вікові періоди були предметом досліджень вітчизняних (К. Ю. Віпро, А. А. Мельник та ін.) та закордонних учених (О. В. Белавіна, М. А. Вишвіркіна, П. Ервін, Є. О. Капустіна, Н. Н. Князева, Я. І. Михайлова, І. Ю. Ісаєва, Н. В. Панова, В. О. Порядина, Р. Селман, М. Л. Тарасенко, З. А. Рахманкулова, Н. В. Рублева, О. В. Шешукова, О. В. Шилова, І. В. Харитонова, О. Б. Чеснакова, Л. О. Ясюкова та ін.). Низка вчених вивчала вплив особливостей сім'ї та виховної практики батьків на особливості соціального інтелекту особистості (Л. Д. Деміна, І. Б. Кудинова, Н. А. Лужбіна, Є. І. Пашенко, О. В. Шилова, С. В. Харченко). Серед особливостей соціалізації особистості відносини з працівниками виховних та освітніх закладів як чинник розвитку соціального інтелекту були предметом дослідження О. В. Шилової, М. В. Оданович та інших. Окремі групи становлять дослідження, присвячені впливу на формування соціального інтелекту особистості соціо- та етнокультурних умов (Л. Л. Доброворська, С. А. Мінюрова, А. І. Комарова, Н. М. Рубцова, О. А. Федорова), та вивчення соціального інтелекту правопорушників (Н. В. Грєса, А. А. Шиліна, М. Г. Чухрова, Е. В. Черепкова).

Розвинутий соціальний інтелект є важливим для успішної соціальної та професійної адаптації суб'єкта. Особливості та рівень соціального інтелекту детермінують соціальні умови, в яких існує особистість. Актуальним є аналіз різноманітних соціальних детермінант розвитку соціального інтелекту.

Метою статті є узагальнення сучасних уявлень щодо соціальних чинників, які впливають на формування соціального інтелекту особистості.

Виклад основного матеріалу. Сприятливими для розвитку соціального інтелекту особливостями сімейного середовища слід назвати позитивний сімейний мікроклімат, активне використання розмов, задоволення комунікативних потреб дитини, інтенсивну взаємодію у формі неситуативного особистісного спілкування з пріоритетною позитивно особистісно-орієнтованою позицією в спілкуванні дорослого; також позитивну роль відіграє такий стиль сімейного виховання, як «кооперація», відсутність із боку батьків спроб не виправдано форсувати психічний розвиток дитини.

Наші власні дані показали, що важливими для розвитку соціального інтелекту в дівчат є автономія у вихованні з боку матері та батька, при цьому вплив виховної практики батька на розвиток здібностей соціального інтелекту в дівчат є більш визначеним, ніж вплив матері [2]. О. І. Власова доводить, що соціальна ізоляція дитини й авторитарність позиції батьків, їхнє прагнення повністю контролювати активність дітей, нетерпимість та емоційна реактивність не сприяють розвитку диференціації емоцій та активному формуванню емоційних еталонів у дитини дошкільного віку [3].

За даними О. І. Власової, дорослі, які були в сім'ї старшими дітьми, продемонстрували значно вищі соціально-когнітивні властивості, а молодші сиблінги краще усвідомлювали зміст вербальної експресії, диференціювали власні емоції [3].

Вплив чинника сім'ї на розвиток соціального інтелекту в ранньому юнацькому віці було вивчено Л. Д. Деміною та Н. А. Лужбіною. Автори з'ясували, що соціальний інтелект є вищим у старшокласників із повних, багатодітних сімей із середнім матеріальним забезпеченням. Соціальний інтелект є вищим у старшокласників, чий батько має різне соціальне становище (один батько – робітник, а інший із службовців або інтелігенції тощо) [4].

Деякі вчені (О. В. Макаров, Т. С. Цибуленкова, О. В. Шилова) стверджують, що сприятливим періодом формування соціального інтелекту є дошкільний вік, чому сприяє низка соціальних умов цього вікового періоду: входження дитини до дошкільної групи, яке розширює досвід соціальних відносин, активний розвиток колективних ігор, використання технологій психолого-педагогічного супроводження в дошкільному навчальному закладі тощо. Слід зазначити, що останнім часом до 40 % дошкільнят у вільний час не граються, а займають себе предметними діями, малюванням, гаджетами [5; 6], що не може не справляти негативний вплив на розвиток здібностей соціального інтелекту.

Для розвитку соціального інтелекту дошкільнят І. Ю. Ісаєва пропонує створювати предметно-просторове розвиваюче середовище. Система методів, які доцільно використовувати, передбачає: усвідомлення соціальних взаємодій, програвання різних соціальних ролей, моделювання, вирішення проблемних соціальних ситуацій, рефлексію та самоаналіз власних соціально-інтелектуальних проявів. Найбільш вдалимими формами, на думку автора, є спеціально організовані види діяльності, сюжетно-ролеві, дидактичні й творчі ігри, художньо-мистецька діяльність [7].

Вчені О. В. Макаров і Т. С. Цибуленкова розробили й успішно апробували програму розвитку соціального інтелекту дошкільнят. Програма містила такі форми і методи роботи: психогімнастику, арт-терапію, творчі, сюжетно-ролеві ігри, ігри-драматизації, рухливі та комунікативні ігри, вправи, які сприяють розвитку комунікативних навичок, зняттю страхів і підвищенню упевненості в собі, зниженню агресії та послабленню негативних емоцій. Ученими також була запропонована низка заходів щодо створення сприятливих дитячо-батьківських стосунків у сім'ї дитини, яка охоплювала педагогічну просвіту батьків (батьківські збори, консультації, семінари-практикуми «Роль батька у вихованні дітей», «Батьківські директиви, оцінки і установки», «Значення сім'ї у збереженні психологічного благополуччя дітей», «Спілкування без проблем») та партнерство педагогів і батьків у діяльності освітньої організації (свята, заходи тощо) [5].

У свою чергу О. В. Шилова пропонує як метод розвитку здібностей соціального інтелекту для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку метод фасілітованої дискусії. Особливістю такої дискусії полягає в наданні можливості кожному її учасникові винести свою думку на обговорення, бути вислуханим і сприйнятим оточуючими. Такий вид взаємодії характеризується стосунками рівноправних суб'єктів, коли діти

стають активними учасниками процесу спілкування [6].

Учені С. А. Мінорова та Л. Л. Добротворська дослідили вплив на формування соціального інтелекту підлітків соціорегіональних умов. Вони виявили, що підлітки з обласного центру мають більш високий рівень розвитку соціального інтелекту, ніж однолітки зі столиці та сільської місцевості. Підлітки зі столиці продемонстрували нижчий рівень розвитку соціального інтелекту та його складових, ніж у підлітків з обласного центру, але вищий, ніж у підлітків із села [8]. Слід зазначити, що серед студентів-першокурсників, які навчаються на факультетах психології та радіотехніки столичного та регіонального ВНЗ, значущі відмінності щодо рівня соціального інтелекту були відсутні [9].

Професійна підготовка у ВНЗ спеціалістів низки спеціальностей (журналістів, менеджерів, психологів, соціальних працівників, учителів тощо), на думку вчених, повинна передбачати заходи розвитку саме соціального інтелекту (І. Ф. Баширов, А. В. Берклунд, Г. П. Геранюшкіна, Н. В. Дегтярева, О. Є. Козлова, М. О. Лукічева, Л. О. Ляховець, Г. В. Ожубко, С. В. Руденко). Дослідники пропонують загальні (наприклад, «Психологія і педагогіка», «Психологія управління») та спеціальні навчальні дисципліни («Проблеми міжособистісного спілкування», «Соціальний інтелект фахівця соціальної роботи та шляхи його розвитку»), спрямовані на вдосконалення соціального інтелекту студентів (Г. П. Геранюшкіна, Г. В. Ожубко, М. Л. Тарасенко, Т. Ю. Коровіна, О. Ю. Павлова). А ось Н. В. Дегтярева розробила методику педагогічного супроводу розвитку соціального інтелекту бакалаврів психолого-педагогічного напрямку із внесенням змін у зміст низки навчальних дисциплін («Соціально активне навчання», «Психологія поведінки», «Психодіагностика»), а також у процес педагогічної практики. Методами навчання автором були обрані особистісно-орієнтовані підходи, проблемні ситуації, моделювання, соціальні ролі та методики аналізу рефлексії психолого-педагогічних ситуацій. Педагогічна практика, на думку вченого, дозволила конструювати і програвати в реальному навчальному процесі професійні педагогічні ситуації, в яких реалізуються вусі функції соціального інтелекту педагога.

Загалом серед засобів активного навчання, які сприяють розвитку соціального інтелекту, пропонуються психогімнастичні вправи (І. В. Харитонов), учбово-пізнавальні завдання (М. В. Оданович), рольові та ділові ігри (І. Ю. Ісаєва, О. Є. Козлова), соціально-психологічний тре-

нінг (М. Л. Тарасенко, Г. П. Геранюшкіна), кінотренінг (І. Н. Верхотурова), сформована читацька діяльність (Н. Ю. Кіселева), тренінги та семінари аксеологічного змісту (Н. О. Михальчук, Е. З. Івашкевич), виконання студентами (особливо майбутніми психологами) курсових та дипломних робіт (О. В. Лунева) тощо.

У значній кількості робіт предметом дослідження виступає соціальний інтелект як суттєва складова професійно важливих властивостей майбутніх спеціалістів, проте лише в окремих роботах аналізується зв'язок соціального інтелекту суб'єкта з виконанням ним професійних обов'язків. Так, дослідження М. С. Кайдин [10] показали, що чим вище рівень соціального інтелекту у викладача середніх соціальних навчальних закладів, тим менше він страждає від емоційного вигорання. Як виявила О. В. Белоконь, високий рівень соціального інтелекту пов'язаний з ефективністю лідерства в малих групах і в трудових колективах, а також з орієнтацією на офіційну субординацію в колективі [11].

Несприятливі соціальні умови, які призводять до криміналізації особистості, ускладнюють та викривляють формування здібностей соціального інтелекту. Проаналізувавши особливості соціального інтелекту підлітків з девіантною поведінкою, які виховуються в спеціальній школі закритого типу, О. М. Єгорова виявила, що понад 70 % із них мають низький рівень. Як виявили Н. В. Грєса та А. А. Шиліна, засуджені злочинці мають середній рівень розпізнавання невербальних проявів інших людей, низький рівень розпізнавання складних міжособистісних відносин, а загальний рівень понад 85 % засуджених надто низький. Науковці М. Г. Чухрова та Е. В. Черепкова вивчали соціальний інтелект у засуджених за економічні злочини та виявили, що у них соціальний інтелект є вищим, ніж середньо нормативний, та достовірно вищим, ніж у засуджених за інші види злочинів.

Дослідження впливу етнокультурного чинника на особливості соціального інтелекту показало, що серед представників таких етнічних груп, як російська, українська, казахська, татарська та калмицька, відмінностей немає. Порівнюючи особливості соціального інтелекту китайських і російських студентів, А. І. Комарова з'ясувала, що у росіян загальний рівень соціального рівня вищий, ніж у китайських студентів, вони краще орієнтуються в невербальному спілкуванні й краще передбачають поведінку людини.

Слід зазначити, що вчені діагностують певну негативну тенденцію щодо зниження рівня

соціального інтелекту та його окремих здібностей у межах норми в останні роки [12; 13]. На нашу думку, до основних соціальних чинників, які перешкоджають формуванню або заважають оптимальному функціонуванню соціального інтелекту, належать такі.

1. Соціальна деривація, обмеження емоційно-особистісної інтенсивності або розмаїття комунікативних ситуацій у дитинстві знижують можливості формування загальних інтелектуальних здібностей дитини, і зокрема соціального інтелекту. Відсутність достатнього комунікативного досвіду призводить до того, що дитина погано розуміє мотиви й наслідки поведінки, невербальну та мовну експресію тощо. У зрілому та похилому віці функції соціального інтелекту, якими суб'єкт активно не користується, внаслідок обмеження безпосередньої соціальної взаємодії втрачають свою актуальність, а їх ефективність знижується, що є наслідком загальнопсихологічної закономірності функціонування пізнавальних процесів в онтогенезі.

2. Несприятливі особливості виховної практики батьків. На розвиток соціального інтелекту у старших школярів і студентів негативно впливають такі стилі сімейного виховання, як «прийняття – відкидання», «авторитарна гіперсоціалізація» та «маленький невдаха». Наші власні дослідження показали, що ворожість, директивність і непослідовність у вихованні з боку батьків неоднозначно впливають на формування окремих здібностей, які становлять соціальний інтелект, але загалом цей вплив є здебільшого негативним [2].

3. Професійна деформація правоохоронців, учителів, керівників, менеджерів із продажів тощо. Найбільш негативним впливом професійної деформації на сферу соціального інтелекту є перенесення суб'єктом когнітивних особливостей службового спілкування на позаслужбові ситуації, зменшення раціонального в інтерпретуванні та передбаченні поведінки оточення та збільшення суб'єктивного компоненту.

4. Різноманітні соціальні установки, які формуються під впливом соціального середовища: етнічні, політичні, релігійні тощо. Сфо-

рмована жорстка упередженість має значний вплив на ефективність функціонування соціального інтелекту особистості. Вплив феномена «ми – вони» з цього приводу є вирішальним.

5. Вплив засобів масової інформації певною мірою заважає формуванню або викривляє функціонування аналітичної складової соціального інтелекту, розуміння причин і наслідків поведінки інших осіб, вербальної та невербальної складової спілкування. Причина цього процесу полягає в тому, що людина тривалий час проводить перед екраном телевізора, переглядаючи розважальні передачі та телесеріали, отримуючи інформацію в запропонованому ЗМІ вигляді, активно не використовує розумові процеси аналізу, узагальнення, абстрагування тощо, що знижує не лише кількість та якість спілкування (обмін готовою інформацією, наприклад, про реальні або уявні події), але й активність застосування здібностей соціального інтелекту. Крім того, численні серіали надають викривлену інформацію щодо відносин між людьми, формуючи у глядачів (перш за все, глядачок) враження про те, що одиничні або нетипові випадки в міжособистісних стосунках є типовими, наприклад, що всі матері чоловіків намагаються звести рахунки з невістками, всі чоловіки зраджують дружинам тощо.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Рівень соціального інтелекту пов'язаний із певними соціокультурними чинниками життя особистості: місцем проживання, особливостями виховання, змістом навчання, а також із досвідом різнопланової діяльності як головною умовою його розвитку. Для повноцінного розвитку соціального інтелекту особистості потрібні певним чином організоване набуття людиною соціального досвіду та практика соціальних взаємодій. Недостатньо вивченим є вплив умов професійної діяльності на характер змін соціального інтелекту суб'єкта. Не вивченими залишаються роль мистецтва в розвитку соціального інтелекту, причому особливо важливим, на нашу думку, є театральне мистецтво: і роль глядача, і роль режисера сприяють розвитку здібностей соціального інтелекту.

Список використаних джерел

1. Батурич Н. А. Социальный и эмоциональный интеллект: мифы и реальность [Електронний ресурс] / Н. А. Батурич, Л. Г. Матвеева // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Психология. – 2009. – № 42 (175). – С. 4–10. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnyy-i-emotsionalnyy-intellekt-mify-i-realnost>.
2. Харченко С. В. Особливості взаємозв'язку особливостей соціального інтелекту та сприйняття ставлення батьків у дівчат / С. В. Харченко // Матеріали II науково-практичної конференції «Бочаровські читання» (28 берез. 2014 р.). – Харків : ХНУВС, 2014. – С. 308–311.
3. Власова О. І. Психологічна структура та чинники розвитку соціальних здібностей : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Власова Олена Іванівна. – Київ, 2006. – 43 с.

4. Демина Л. Д. Факторы становления и развития социального интеллекта личности [Электронный ресурс] / Л. Д. Демина, Н. А. Лужбина // Известия Алтайского государственного университета. – 2005. – № 2 – С. 104–107. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/factory-stanovleniya-i-razvitiya-sotsialnogo-intellekta-lichnosti>.
5. Макаров А. В. Условия развития социального интеллекта дошкольников [Электронный ресурс] / А. В. Макаров, Т. С. Цыбуленкова // Science Time. – 2015. – № 7 (19). – С. 177–184. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/usloviya-razvitiya-sotsialnogo-intellekta-doshkolnikov>.
6. Шилова О. В. Развитие социального интеллекта у старших дошкольников и первоклассников в процессе общения со значимым взрослым : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Шилова Ольга Владимировна. – Н. Новгород, 2009. – 24 с.
7. Исаева И. Ю. Педагогическое сопровождение развития социального интеллекта ребёнка в период дошкольного детства : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 13.00.01 / Исаева Ирина Юрьевна. – Ростов н/Д, 2011. – 27 с.
8. Минюрова С. А. Психологические особенности социального интеллекта у подростков из регионов с разными социокультурными условиями [Электронный ресурс] / С. А. Минюрова, Л. Л. Добротворская // Педагогическое образование в России. – 2013. – № 4. – С. 72–77. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-osobennosti-sotsialnogo-intellekta-u-podrostkov-iz-regionov-s-raznymi-sotsiokulturnymi-usloviyami>.
9. Суднева О. Ю. Сравнительное исследование социального интеллекта и личностных особенностей студентов столичного и регионального вузов [Электронный ресурс] / О. Ю. Суднева // Вестник Томского государственного университета. – 2014. – № 387. – С. 208–216. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/sravnitelnoe-issledovanie-sotsialnogo-intellekta-i-lichnostnyh-osobennostey-studentov-stolichnogo-i-regionalnogo-vuzov>.
10. Кайдин М. С. Социальный интеллект и эмоциональное выгорание преподавателей средних специальных учебных заведений [Электронный ресурс] / М. С. Кайдин // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 3: Педагогика и психология. – 2012. – № 2. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnyu-intellekt-i-emotsionalnoe-vygoranie-prepodavateley-srednih-spetsialnyh-uchebnyh-zavedeniy>.
11. Белоконь О. В. Взаимосвязь эмоционального и социального интеллекта с лидерством : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Белоконь Ольга Владимировна. – М., 2008. – 19 с.
12. Вышквыркина М. А. Динамика социального интеллекта в юношеском возрасте / М. А. Вышквыркина // Психология человека в современном мире. Т. 3. Психология развития и акмеология. Экзистенциальные проблемы в трудах С. Л. Рубинштейна и в современной психологии. Рубинштейновские традиции исследования и экспериментатики : материалы Всерос. юбилей. науч. конф., посвящ. 120-летию со дня рождения С. Л. Рубинштейна, 15–16 окт. 2009 г. / отв. ред.: А. Л. Журавлев, Е. А. Сергиенко, В. В. Знаков, И. О. Александров. – М. : Ин-т психологии РАН, 2009. – С. 46–51.
13. Харченко С. В. Особливості соціального інтелекту курсантів – майбутніх психологів у різні роки навчання / С. В. Харченко // Бочаровські читання : матеріали наук.-практ. конф. [з міжнар. участю], присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової (м. Харків, 18 берез. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2016. – С. 159–161.

Надійшла до редколегії 04.05.2016

ХАРЧЕНКО С. В. РОЛЬ УСЛОВИЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ В РАЗВИТИИ СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА

С целью обобщения представлений о социальных факторах, влияющих на формирование социального интеллекта личности как основы социального познания личности, рассмотрены особенности семейных отношений, которые содействуют развитию социального интеллекта; обобщены методы, используемые в образовательных заведениях относительно развития социального интеллекта в разные периоды онтогенеза, в том числе и на этапе профессиональной подготовки. Определены факторы, которые препятствуют формированию или мешают оптимальному функционированию социального интеллекта личности.

Ключевые слова: *социальный интеллект, общение, социализация, методы развития.*

KHARCHENKO S. V. THE ROLE OF SOCIALIZATION IN TERMS OF THE DEVELOPMENT OF PERSONALITY'S SOCIAL INTELLIGENCE

In order to generalize ideas about social factors that influence the development of personality's social intelligence as the basis of social cognition, the author has studied the research of characteristics of family relationships and methods of educational environment that contribute to the development of social intelligence in different periods of ontogeny. It has been demonstrated that certain stages of socialization are the most important components for the formation of personality's social intelligence.

The author has generalized the means of active learning (psychological and gymnastics exercises, training and cognitive tasks, role-playing and simulation games, social and psychological training, movie training, formed reading activities, etc.), offered by scholars for the development of social

intelligence. The author has considered measures of professional training at Universities to create conditions for improving the abilities of social intelligence within specialists in a number of specialties. The results of studies focused on the effects of socio- and ethno-cultural conditions on the formation of personality's social intelligence and on studying social intelligence within offenders have been outlined. Particular attention is paid to factors that prevent the formation or interfere to the proper functioning of personality's social intelligence such as: social derivation, communication in the «distorted» environment, the impact of mass media and means of communication.

It has been proved that the level of social intelligence is associated with certain socio-cultural life factors of the subject: residence, features of education and social status of parents, learning content and experiences of diverse activities as the main condition for its development. It has been demonstrated that for the full development of personality's social intelligence it is needed to organize in a certain manner acquisition of social experience and practice of social interactions by a person. It has been noted that the impact of conditions of professional activity on the nature of changes of social intelligence of a subject has not been enough studied. The attention is paid that the role of art in the development of social intelligence is not studied.

Keywords: social intellect, communication, socialization, methods of development.

УДК 159.9

О. М. ЦІЛЬМАК,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії

Одеського державного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ОСОБИСТОСТІ, ЯКА ПЕРЕЖИВАЄ КРИЗУ «ХВОРОБА ДОСЯГНЕННЯ»

Серед підвидів кризи мети виокремлено такі: криза самореалізації, криза втрати, криза спустошеності та криза «хвороба досягнення» (або «синдром Мартіна Ідена»). Класифіковано такі варіанти переживання особистістю кризи: криза як роздум «Коли буде легше жити?»; криза, яка особистістю не помічається, витискається зі свідомості; криза як можливість щось змінити; криза як особистісний крах. Залежно від типу переживання описано основні заходи психологічної допомоги особистості, яка переживає кризу «хвороба досягнення».

Ключові слова: криза, особистість, криза мети, «хвороба досягнення», психологічна допомога, типи переживання, психологічні ознаки кризи.

Tsilmak, O.M. (2016), "Psychological assistance for personality that passes through «the disease of achievement»" ["Psychologichna dopomoha osobystosti, yaka perezhivaie kryzu «khvoroba dosiahnennia»"], *Pravo i Bezpeka*, No. 2, pp. 151–156.

Постановка проблеми. Життєдіяльність людини супроводжується певними кризами (з гр. *crisis* – рішення, поворотний пункт) особистісного (вікові, сімейні, міжособистісні, професійні, критично-сміслові тощо), соціального (політичні, економічні, технологічні, соціально-психологічні, організаційні тощо), природного (через вплив стихійних лих на життєдіяльність людини) спрямування. У Китаї *криза* позначається подвійним ієрогліфом, який означає два поняття – «небезпека» та «можливість».

Стан дослідження. У галузях психології, соціології, політології є доволі багато наукових праць, присвячених проблемі кризи, наприклад, результати досліджень Л. І. Анциферової, Л. С. Виготського, Ф. Є. Василюка, Е. О. Донченка, Т. М. Титаренка та ін.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, кризи виникають через загострення протиріч між певними тенденціями, можливостями та наслідками. Причинами їх виникнення є суб'єктивні (внутрішні) та об'єктивні (зовнішні) фактори. Психологічною особливістю кризи є ланцюгова реакція, яка поширюється на всі сфери життєдіяльності людини. Криза за своєю силою впливу на психіку особи може мати поверхневий, поглиблений і глибинний характер.

Слід зазначити, що переживання особи залежать від виду кризи та ступеня її впливу на психіку, а тому мають різноманітний характер. Результати власної психокорекційної діяльності дозволили класифікувати варіанти переживання особою криз.

1. *Криза як роздум «Коли буде легше жити?».* Особа весь час жаліється та хандрить з